УДК 159. 928

Ганна БАГРІЙ,
кандидат психологічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Олександр ТОРІЧНИЙ,
доктор педагогічних наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ДО ПИТАННЯ ПРО ПСИХОЛОГІЧНУ СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНИХ ІНШОМОВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті розглянуто основні психолого-педагогічні підходи до визначення сутності та структури професійних іншомовних здібностей. Авторами представлено детальну характеристику критеріїв та показників належного рівня розвитку професійних іншомовних здібностей майбутніх перекладачів, а також подано структурні компоненти іншомовних здібностей.

Ключові слова: *професійні іншомовні здібності, іншомовне мислення, комунікативні здібності, критерії та показники рівня розвитку професійних іншомовних здібностей, структурні компоненти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Важливою умовою прогресивного розвитку суверенної України є виявлення й активне застосування розумового потенціалу кожного її громадянина. Упродовж останніх років інтерес до проблеми здібностей значно збільшився з огляду на те, що розвиток здібностей до опанування знань

© Багрій Г. , Торічний О.

є важливим чинником духовного та інтелектуального вдосконалення майбутніх фахівців, зокрема філологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Аналіз літературних джерел вітчизняних та зарубіжних вчених свідчить про те, що питання, пов'язані із визначенням сутності та структури іншомовних здібностей, були в центрі уваги багатьох вчених. Щодо вивчення та визначення спеціальних здібностей до оволодіння іноземною мовою, то досить широке коло проблем знаходимо у працях Б. В. Бєляєва, Н. А. Вінніченко, О. Ф. Волобуєвої, В. В. Гаркуші, Е. О. Голубєвої, Г. А. Китайгородської, О. О. Кузнєцової, О. О. Леонтьєва, Б. М. Теплова, О. Я. Чепеля, Ю. В. Якимчук, G. Beattie, A. Bovee, J. Carrol, A. Ellis, H. Huse, J. Kennard, W. Loban, F. Thomas та ін. Однак питання, пов'язані з визначенням сутності іншомовних здібностей залишаються дискусійними. Зокрема, це стосується професійних іншомовних здібностей майбутніх перекладачів.

Тому **метою цієї статті** є вирішення питання щодо змістовної сторони поняття "іншомовні здібності", а також визначення критеріїв та показників належного рівня їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зіставивши загальні положення щодо розуміння поняття "здібності", і ґрунтуючись на прийнятій нами індивідуально-психологічній концепції здібностей Б. М. Теплова [7] та положеннях про сутність здібностей Л. С. Виготського [3], Е. О. Голубєвої [4], С. Д. Максименка [5], С. Л. Рубінштейна [6], W. Loban [11] та інших дослідників, ми дійшли висновку, що професійні іншомовні здібності – це стійка сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, що входить до структури інтелектуальних здібностей і зумовлює успішність виконання іншомовної діяльності, у якій виявляється й за допомогою якої розвивається.

На основі цих досліджень можна зробити висновок, що для оволодіння іноземною мовою майбутнім перекладачам потрібно мати здібності до вивчення мов. Суб'єкт навчання оволодіває і рідною, і іноземною мовою завдяки загальнолюдським здібностям до вивчення мови. Провідну роль у розвитку професійних іншомовних здібностей

відіграють умови навчання, освіта та виховання, і, звичайно, задатки. Між іншомовними здібностями і задатками існує не простий, а багатозначний зв'язок. Не всі вроджені задатки майбутнього фахівця обов'язково перетворюються на здібності. Тому необхідна та діяльність, в якій реалізуються здібності до іншомовного мовлення, тобто читання, письмо, аудіювання, говоріння, переклад.

Іншомовні здібності майбутніх перекладачів розвиваються в процесі набування нових знань, умінь і навичок. Тобто професійні іншомовні здібності та знання тісно взаємопов'язані. Здібності до вивчення іноземної мови залежать від знань, але здібності визначають швидкість та якість опанування цих знань. Щодо знань, умінь і навичок здібності скоріше виявляються не в їх наявності, а в динаміці опанування ними, тобто в тому, наскільки за однакових умов студент швидко, глибоко, легко і міцно опановує іншомовні знання та вміння. Тому можна дати більш точне визначення професійних іншомовних здібностей.

Професійні іншомовні здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості, які визначаються певними відмінностями в оволодінні необхідними іншомовними знаннями, уміннями та навичками і є умовою успішного здійснення іншомовної діяльності у процесі виконання професійних завдань.

Таким чином, при визначенні сутності професійних іншомовних здібностей майбутніх перекладачів ми виходимо з того, що професійні іншомовні здібності пов'язані із загальним поняттям "здібності" та включають усі його основні характеристики, а, з іншого боку, цей феномен має низку специфічних особливостей, завдяки яким він є самостійним об'єктом дослідження [2].

Особливо важливу роль у структурі іншомовних здібностей відіграє здатність студентів мислити іноземною мовою, виявляти непомітні безпосередньо зв'язки та відношення. Важливе значення тут мають такі якості мислення, як широта, глибина, якість, послідовність, самостійність, критичність, гнучкість [3, с. 46].

До структури професійних іншомовних здібностей майбутніх перекладачів варто також включити емоційні (вразливість, емоційність,

експресивність та ін.) та комунікативні якості (вміння вступити в розмову, переконати співбесідника в чомусь та ін.), адже, як показує практика, емоційним та комунікабельним студентам легше оволодіти іноземною мовою [2].

Якості мислення та пов'язаного з ним мовлення посідають важливе місце у структурі професійних іншомовних здібностей. Здібності до іноземної мови включають не тільки різноманітні пізнавальні, а й емоційні властивості. За дослідженням Б. М. Теплова, здібностям до іншомовної діяльності також властива висока емоційність [7].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури і нашого розуміння іншомовних здібностей як сталої сукупності індивідуально-психологічних особливостей людини, що існує на основі іншомовних задатків і обумовлює успішність іншомовної мовленнєвої діяльності, можна виділити такі компоненти іншомовних здібностей: когнітивний, мотиваційний, самооцінний, емоційний, комунікативно-діяльнісний, які співвідносяться із компонентами комунікативних здібностей.

Когнітивний компонент (когніція – знання) містить іншомовні знання, уміння, навички, реалізовані в іншомовній діяльності.

Когнітивний компонент іншомовних здібностей є частковим змістом іншомовних здібностей, який змінюється при цілеспрямованому впливі з метою навчання та розвитку.

Мотиваційний компонент іншомовних здібностей являє собою систему потреб, мотивів, інтересів, ідеалів, прагнень, установок, норм, цінностей та ін. Основною складовою цього компонента є мотив – внутрішнє спонукання особистості до іншомовної діяльності, пов'язане із задоволенням іншомовної потреби [8]. Отже, мотиваційний компонент іншомовних здібностей виявляється в наявності соціально схвалених мотивів іншомовної діяльності та прагненні до участі в ній.

Самооцінний компонент іншомовних здібностей містить у собі оцінку людиною себе як суб'єкта іншомовної діяльності, тобто самооцінку, під якою розуміється узагальнений результат пізнання себе та емоційне ставлення до себе. Це афективна частина образу "Я", що тісно пов'язана з проблемою самосвідомості, з уявленням про свій со-

ціально-комунікативний ранг у іншомовній діяльності. Вона формується на основі об'єднання рівня досягнень у іншомовній діяльності та адекватного сприйняття інших. Самооцінка в іншомовній діяльності є інструментом самоуправління та визначає активність, потребу в досягненнях, постановку цілей і продуктивність іншомовної діяльності [8].

Емоційний компонент професійних іншомовних здібностей – це певний емоційний стан учасника іншомовної діяльності [8]. Високий рівень розвитку емоційної складової іншомовних здібностей дає змогу досягати успіху в іншомовній діяльності навіть за наявності несприятливих обставин.

Комунікативно-діяльнісний компонент комунікативних здібностей характеризує людину як суб'єкта комунікативної діяльності, у якій виявляються особистісні характеристики людини. Комунікативно-діяльнісний компонент означає власне іншомовну діяльність людини та є безпосереднім виявом іншомовних здібностей на основі наявних іншомовних знань, умінь і навичок, обумовлених психофізіологічною готовністю та особливостями мотивації, самооцінки та тривожності в цій діяльності, а також особливостями характеру та темпераменту індивіда.

Отже, професійні іншомовні здібності майбутніх перекладачів – це складне психологічне утворення, що розвивається на основі комунікативних задатків і складається з таких структурних компонентів: когнітивного, мотиваційного, самооцінного, емоційного, комунікативно-діяльнісного, які перебувають у тісному взаємозв'язку та забезпечують успішність іншомовної діяльності.

У системі будь-якої мови є фонетичні, лексичні, граматичні і стилістичні засоби, якими студенти – майбутні перекладачі, повинні користуватися у своєму практичному мовленні. Тому й мовні здібності поділяють відповідно до поділу мовних засобів [1, с. 191].

Практичне володіння мовою передбачає розвиток у студентів усіх іншомовних здібностей, тобто фонетичних, лексичних, граматичних та стилістичних здібностей.

На відміну від мовних здібностей, що відповідають основним аспектам мови і практичному використанню засобів мови в мовленні,

основним процесам мовлення відповідають мовленнєві здібності студентів, які у їх сукупності також базуються на одній загальній для них і основній здатності – це здатність мислити іноземною мовою, тобто іншомовне мислення [10].

Професійна іншомовна мовленнєва діяльність (тобто іншомовне мовлення у всіх його основних процесах і формах) передбачає наявність у студентів двох основних здібностей: іншомовне мислення та інтуїтивно-безпосереднє оперування іншомовними засобами, тобто чуття мови. Здатність іншомовного мислення передбачає розвиток внутрішнього мовлення у майбутніх перекладачів, оскільки мислення безпосередньо поєднується саме з внутрішнім мовленням [3, с. 46]. Диференціюють здібності до слухання, говоріння, читання та письма. У межах нашого дослідження ми виділяємо також здібності до перекладу як основу для майбутньої професійної діяльності. Здібності до слухання та говоріння – це здібності усного мовлення, а здібності до читання та письма – письмового мовлення. Крім того, здібності до слухання та читання є пасивними або рецептивними здібностями, а здібності до говоріння та письма є активними або репродуктивно-продуктивними здібностями [1, с. 191].

Таким чином, кожний вид іншомовних здібностей передбачає певний ступінь розвитку всіх іншомовних здібностей: здібностей до слухання, говоріння, читання, письма та перекладу неможливі без використання фонетичних, лексичних, граматичних та стилістичних засобів мови. Тому в процесі навчання недоцільно намагатися розвивати у студентів лише певний вид іншомовних здібностей (наприклад, здібності до читання чи фонетичні здібності). Оскільки всі іншомовні здібності знаходяться завжди у взаємодії та взаємозалежності, утворюючи складне єдине ціле, то й у студентів необхідно створювати це єдине ціле.

Тому можна виділити одинадцять категорій професійних іншомовних здібностей майбутніх перекладачів, чотири з яких пов'язані з володінням основними аспектами мови (фонетичні, лексичні, граматичні та стилістичні здібності), п'ять – з виконанням основних мовленнєвих процесів (здібності до слухання, говоріння, читання, пись-

ма та перекладу), а дві є загальними, основними здібностями, з яких іншомовне мислення є центром зосередження всіх мовленнєвих здібностей, а чуття мови – основою мовних здібностей [1, с. 191].

Виходячи з сутності поняття "професійні іншомовні здібності", структури й особливостей їх розвитку, ми визначили такі критерії розвитку професійних іншомовних здібностей студентів – майбутніх перекладачів: досягнутий рівень розвитку іншомовних мовленнєвих умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, читання, говоріння, письма та перекладу; мотивація професійної іншомовної мовленнєвої діяльності; наявність достатнього рівня розвитку іншомовного мислення та досвіду творчої діяльності; емоційна стійкість студентів у різних видах іншомовної діяльності; уміння сприймати іноземну мову на слух; особистісні особливості суб'єкта іншомовної мовленнєвої діяльності.

За кожним виділеним нами критерієм визначимо показники розвитку професійних іншомовних здібностей суб'єктів навчання. За критерієм досягнутого рівня розвитку здібностей до аудіювання, нами визначено такі показники: розуміння комунікативної мети висловлювання, фактичного змісту, причинно-наслідкових зв'язків, теми й основної думки висловлювання, виражально-зображальних засобів висловлювання, стилю й типу мовлення прослуханого висловлювання; оцінювання прослуханого. За критерієм досягнутого рівня розвитку здібностей до говоріння виділяємо такі показники: достатній рівень обізнаності з теми, що обговорюється; уміння складати діалоги та монологи відповідно до професійно спрямованої проблемної ситуації й мети спілкування; самостійне досягнення комунікативної мети; використання реплік для спілкування, підтримання діалогу, формул мовленнєвого етикету; дотримання теми спілкування та норм іноземної мови; достатньо високий лексичний запас; певний рівень вправності в процесі діалогу (стислість, логічність, виразність, доречність, точність, емоційність тощо); уміння висловлювати власну думку щодо теми, яка обговорюється, аргументувати висловлені тези, коректно спростовувати помилкові висловлювання співрозмовника. За критерієм досягнутого рівня розвитку здібностей до письма показниками є:

уміння письмово виявляти певний рівень обізнаності з теми, що розкривається; уміння письмово будувати висловлювання певного обсягу відповідно до теми, виразно відображати основну думку висловлювання, викладати матеріал логічно, послідовно, використовуючи граматичні структури та лексичні одиниці відповідно до професійно спрямованого комунікативного завдання; уміння правильно писати слова на вивчені орфографічні правила і словникові слова, визначені на запам'ятовування. Основними показниками за критерієм достатнього рівня розвитку іншомовного мислення є: уміння розпізнавати, узагальнювати, порівнювати, аналізувати, групувати й класифікувати вивчені іншомовні явища; уміння сполучувати слова, доповнювати речення, добирати слова належної форми, потрібної лексеми, відповідних засобів зв'язку між частинами речення, між реченнями в групі пов'язаних між собою речень тощо; уміння розуміти значення мовних одиниць та особливостей їх використання у мовленні. Наявність досвіду творчої діяльності – це вміння трансформувати одержану інформацію, відтворюючи її докладно, вибірково, стисло, своїми словами, змінюючи форму викладу, стиль відповідно до задуму висловлювання; уміння створювати оригінальний текст певного стилю, аргументувати висловлені думки, переконливо спростовувати помилкові докази, викладати матеріал виразно, доречно, економно, виявляти багатство лексичних і граматичних засобів. За критерієм мотивації професійної іншомовної діяльності суб'єктів навчання показниками є: наявність мотивів використання різних форм іншомовної комунікативної діяльності та вступу в контакт з іншими людьми. За критерієм емоційної стійкості майбутніх фахівців у іншомовній діяльності нами визначено такі показники розвитку іншомовних здібностей суб'єктів навчання: емоційний стан у іншомовній мовленнєвій діяльності; уміння керувати своїми емоціями у процесі іншомовної комунікативної діяльності; уміння правильно інтерпретувати емоції співрозмовника. Показником за критерієм самооцінки суб'єкта навчання у іншомовній діяльності є уміння майбутнього фахівця адекватно оцінити себе у іншомовній діяльності через зближення "Я" реального та "Я" ідеального [9]. За критерієм особистісних особливостей майбутнього фахівця

показниками розвитку іншомовних здібностей є вияви його характеру й особливості поведінки в іншомовній комунікативній діяльності: комунікабельність, товариськість, відкритість, активність, ініціатива.

Висновки. У зв'язку із вищевикладеним, можна стверджувати, що професійні іншомовні здібності майбутніх перекладачів необхідно розглядати як сукупність індивідуально-психологічних особливостей розвитку певних психомоторних і психічних процесів та особливостей особистості фахівця, що визначають швидкість, міцність і відносну легкість засвоєння іноземної мови та її вільне використання в практиці професійної іншомовної діяльності.

Шляхами **подальшого дослідження проблеми** є розробка системи вправ для розвитку професійних іншомовних здібностей майбутніх перекладачів.

Список використаної літератури

1. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев. – М. : Просвещение, 1967. – 232 с.

2. Волобуєва О. Ф. Психологічні засади розвитку професійних іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала : монографія / О. Ф. Волобуєва. – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2006. – 395 с.

3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – Изд. 5, испр. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.

4. Голубева Э. А. Способности и индивидуальность / Э. А. Голубева. – М. : Прометей, 1993. – 306 с.

5. Максименко С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. – К. : Вид-во ТОВ "КММ", 2007. – 296 с.

6. Рубинштейн С. Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории / С. Л. Рубинштейн // Психология индивидуальных различий. Тексты. – М., 1982. – С. 67–68.

7. Теплов Б. М. Способности и одаренность / Б. М. Теплов // Психология индивидуальных различий. Тексты. – М., 1982. – С. 129–130.

8. Якимчук Ю. В. Психологічні особливості інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин : дис. …

канд. психол. наук : 19.00.07 / Якимчук Юлія Василівна. – Хмельницький, 2008. – 221 с.

9. Яценко Т. С. Психологические основы активной социально-психологической подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дисс. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / Яценко Тамара Семеновна. – К., 1989. – 359 с.

10. Kennard J. Thinking in English / J. Kennard, H. Palmer. – Tokyo, 1977. – 187 p.

11. Loban W. Language Abilities / W. Loban. – The University of California, 1966. – 240 p.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2016

Багрий А. А., Торичный О. В. **К вопросу о психологической сущности профессиональных иноязычных способностей будущих переводчиков**

В статье рассмотрены основные психолого-педагогические подходы к определению сущности и структуры профессиональных иноязычных способностей. Автором представлена детальная характеристика критериев и показателей надлежащего уровня развития профессиональных иноязычных способностей будущих переводчиков, а также представлены структурные компоненты иностранных способностей.

Ключевые слова: *профессиональные иноязычные способности, иноязычное мышление, коммуникативные способности, критерии и показатели уровня развития профессиональных иноязычных способностей, структурные компоненты.*

Bahrii H. A., Torichnyi O. V. **On the Issue of the Psychological Essence of Professional Foreign Language Abilities of Future Interpreters**

The article deals with the problem of professional foreign language abilities development of future specialists – interpreters. The nature of the concept “professional foreign language abilities of future interpreters” has been determined, their structure and the psychological peculiarities of abilities development to listening, speaking, reading, writing and translating

have been revealed in the research on the basis of analysis of scientific views on the problem of abilities.

Professional foreign language abilities are considered to be a stable set of individual psychological characteristics of particular psychomotor and mental processes and characteristics of the future specialist that in relationship with personal, communicative, emotional and volitional features determines the speed, strength and relative legerity of foreign language learning and its use in professional foreign language activity. The structural components of the professional foreign language abilities are divided into cognitive, motivational, self-evaluative, emotional and communicative.

In the research it has been emphasized the relationship of foreign language abilities with the peculiarities of mental processes: memory, thinking, perception, attention, imagination etc. It has been found that foreign language thinking and linguistic sense is the basis for foreign language abilities development.

The criteria and indices of the level of professional foreign language abilities development of future interpreters have been determined and the factors that influence their development have been substantiated. The criteria of the level of professional foreign language abilities development are the following: 1) cognitive criterion (the abilities to listen, read, speak, write and translate); 2) communicative (the ability to make up dialogues and monologues according to professionally oriented problem situations and the purpose of communication, the ability to express their own opinion on the suggested topic etc.); 3) creative and intellectual (the abilities to recognize, summarize, compare, analyze and classify foreign language phenomenon; the abilities to combine words, complete sentences and choose words of proper form; the ability to transform the obtained information etc.); 4) emotional (the ability to handle emotions in the process of foreign language communicative activity etc.); 5) personal (communication skills, friendliness, openness, initiative etc.).

Keywords: *professional foreign language abilities, foreign language thinking, communicative abilities, criteria and indices of the level of professional foreign language abilities development, structural components.*